

Een halve eeuw overwinterende Bruine Kiekendieven *Circus aeruginosus* in de noordelijke Delta

Gerard L. Ouweneel

Omdat vogelaars hun waarnemingen steeds meer plaatsen op de site waarneming.nl, ontstaat wellicht een wat vertekend beeld. Immers, ook voorheen zagen ze veel vogels. Maar indien die al werden opgeschreven, gebeurde dat in dagboeken of hooguit in een waarnemingrubriek van een tijdschrift. Dat ze nu bij elkaar staan op waarneming.nl is fijn. En het resultaat soms verrassend, zoals afgelopen winter bleek voor het aantal gemelde Bruine Kiekendieven. Omdat ik al een poos het gevoel had een halve eeuw geleden en ook meer recentelijk in mijn excursiegebieden 's winters meer Bruine Kiekendieven te zien dan tegenwoordig, dook ik in mijn dagboeken en werd de Bruine Kiekendief de afgelopen winter een soort waar extra aandacht werd besteed.

De jaren vijftig

Mijn dagboeken gaan terug tot 1951. Om na te gaan hoe het er rond Rotterdam destijds met overwinterende Bruine Kiekendieven voor stond, liep ik ze voor de vier wintermaanden november tot en met februari door. De excursies voerden toen vooral naar de boezemgebieden bij Kinderdijk in de Alblasserwaard en naar de opspuitterreinen ten westen van Waalhaven op IJsselmonde. Een paar maal per winter ging het naar De Beer en/of het Brielsche Gat bij Oostvoorne. Mede als gevolg van het volgebouwd raken van de terreinen rond Pernis en later de teloorgang van De Beer, kwamen na 1955 het noordelijk Deltagebied en de Biesbosch meer in beeld. Helaas meende ik aanvankelijk te kunnen volstaan met alleen het noteren van de naam van waargenomen soorten. Vanaf 1952/53 kwamen er de aantallen bij, en nog meer. De dagboek-exercitie bevestigde het idee dat het voor ons vogelaarsgroepje tot begin jaren zestig een gewone zaak was 's winters Bruine Kieken te zien, zij het zelden meer dan drie per excursie. Een paar data met wat meer vogels waren 21 november 1954 (5 op De Beer, waarbij een man apart vermeld!), 12 december 1954 (4) en 27 december 1954 (5 vogels rond het Brielsche Gat) en op 4 februari 1956 na een paar dagen strenge vorst (4 aldaar). Winterexcursies naar de Overwaard onder Kinderdijk leverden meestal ook een of meer Bruine Kieken op, o.a. op 7 januari 1955 een man. De presentie langs het Hollands Diep-Haringvliet en in de Biesbosch in de periode november tot en met februari was niets bijzonders, met maximaal 4 exemplaren op 11 februari 1961 in de Biesbosch en ook 4 op 30 december 1961 op de Korendijkse Slikken.

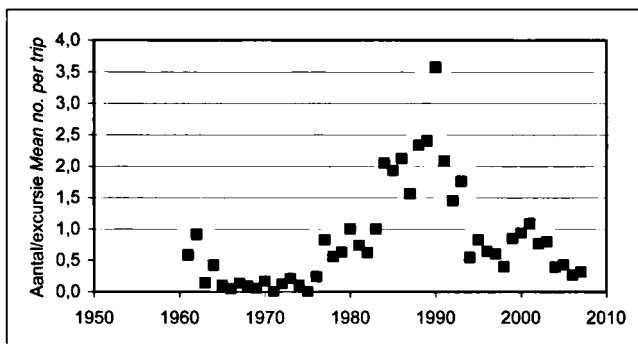
Deze winterstatus in en rond de noordelijke Delta krijgt steun vanuit de literatuur. Eykman *et al.* (1936-1949) vonden de soort in 'winter en zomer algemeen voorkomend'. Van Beusekom *et al.* (1930) troffen op De Beer 's winters altijd Bruine Kiekendieven aan. Hoe algemeen de soort 's winters in de Biesbosch was

komt naar voren wanneer Lebrecht zijn dagboeken citeert (Verhey 1961). Op 10 januari 1943 bij matige vorst trof hij 'langs de linkeroever van de Merwede, tussen de Spieringsluis en Jacomien' vele wijfjes en eerstejaars vogels aan, met ook twee mannetjes. Lathouwers (1955) bundelt de resultaten van 20 NJN-excursies naar de Korendijkse Slikken bij Goudswaard tussen 1942 en 1955, waarvan 12 tussen november en februari. Op slechts drie ontbraken Bruine Kieken. Op die 12 excursies werden in totaal 34 individuen waargenomen, met op drie data in november en december 5 exemplaren.

Na 1960

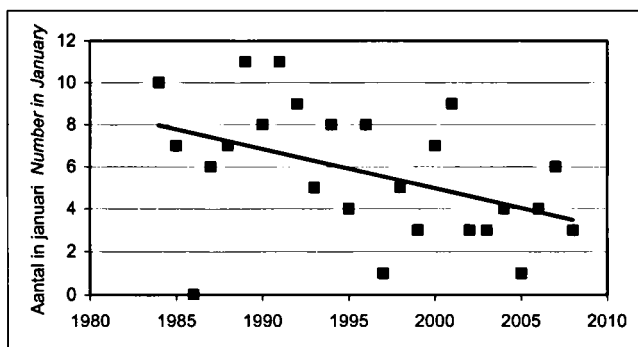
Na 1960 veranderde de situatie. Figuur 1 geeft over het tijdvak 1960/61 tot en met 2006/07 het aantal malen dat ik iedere winter (steeds gerekend van november tot en met februari) in de noordelijke Delta op excursie ging, omgerekend naar het excursiegemiddelde per winter. De bewuste excursies hadden een min of meer vast patroon. Ze voerden over Voorne-Putten, langs de oeverlanden van de Hoeksche Waard, en Goeree-Overflakkee, door noordoostelijk Noord-Brabant en langs en door het westen van de Biesbosch. In de jaren zestig was registratie van verspreiding en terreingebruik van overwinterende ganzen het hoofddoel, na 1970 ook de effecten van de deltawerken op de avifauna. Het ging dus niet alleen om roofvogels. In de eerste jaren bleef ook de toen nog tamelijk intacte grote strandvlakte van De Beer op het programma. Van de laatste 'winter Bruine Kiek' op De Beer viel overigens op 22 november 1958 te genieten. Na 1970 kwam ik nauwelijks meer in de Biesbosch.

Na 1962/63 vallen de waarnemingen terug naar enkele per winter, met soms geen enkele (Figuur 1). Dat leidde ertoe dat de weinige vogels die nog werden gezien, in de dagboeken als decoratie een uitroepeten meekregen. De status 'wintervogel in vrij klein aantal' (500-5000 individuen) die de in 1970 verschenen 'Avifauna van Nederland' de Bruine Kiekendief toedichtte, was toen mogelijk te optimistisch. In de noordelijke Delta zou de incidentele aanwezigheid van Bruine Kieken 's winters voortduren tot 1976/77, waarna een opmerkelijk snelle aantalgroei plaatsvond die cumuleerde met een seizoengemiddelde van 3.6 in 1989/90. Nadien een daling, na 1993/94 zelfs meer dan een halvering. Rond de eeuwwisseling waren er tijdens de winterexcursies wat meer te zien, waarbij het gemiddelde van 2000/01 in hoge mate werd geflatteerd doordat ik in die winter op vier data 's middags de binnenkomst van Bruine Kiekendieven op hun slaapplekplaats de Scheelhoek op Goeree volgde. Dat resulteerde in een 'extra' contingent buiten het normale waarnemingspatroon van 32 Bruine Kiekendieven. Een slaapplekstelling op 18 december 2002 leverde ter plekke drie individuen op. In 2007/08 keek ik met nadruk naar Bruine Kiekendieven, waaronder een aantal malen naar de slaapplekstrek op de Scheelhoek. Daardoor kreeg het aantal waarnemingen een stimulans, waardoor ze buiten het normale excursiepatroon komen. Om die reden is de winter van 2007/08 weggelaten uit de figuur.

Figuur 1. Relatieve talrijkheid van de Bruine Kiekendief in de noordelijke Delta in de winters van 1961-2007. *Relative abundance of Marsh Harriers in a part of the SW Netherlands in the winters of 1961-2007.*

De door mij gevonden trend vinden wij in grote lijnen terug in de telresultaten van de Vogelwerkgroep Goeree-Overflakkee (Figuur 2). Sinds 1983/84 verrichten leden van deze club van oktober tot en met maart rond het midden van de maand over geheel Goeree-Overflakkee vogeltellingen, ook van de roofvogels. Het resultaat is jaarlijks te lezen in het tijdschrift Sterna. Het geringe aantal Bruine Kiekendieven in de laatste jaren in vergelijking met rond 1990 en de eeuwwisseling is evident. In de Hoeksche Waard, een tweede deelgebied van de noordelijke delta, vindt sinds 1983/84 in januari een telling van roofvogels plaats (van der Linden *et al.* 2007). Het eiland Tiengemeten werd pas in 1993 regelmatig in die tellingen opgenomen. Vanaf dat jaar vielen, inclusief Tiengemeten, slechts in vier jaren meer dan 5 Bruine Kiekendieven te registreren met maximaal 8 in januari 2002. In de andere jaren waren het er 5 of minder.

Figuur 2. Aantal in januari waargenomen Bruine Kiekendieven op Goeree-Overflakkee in 1984-2008 (Bron: Dick Wilbrink, Vogelwerkgroep Goeree-Overflakkee). *Number of Marsh Harriers observed in the winters of 1984-2008 on Goeree-Overflakkee in the SW Netherlands.*

Discussie

Afgezien van de opzettelijke vervolging door de mens in en buiten dit land, werd rond 1960 duidelijk dat de massale toepassing van insecticiden en andere pesticiden na ruwweg 1955 een fnuikend effect had op de reproductie van roofvogels (Voous 1962). Tijdens een bijeenkomst in juni 1962 van de Internationale Commissie van Vogelbescherming, de ICBP, het huidige BirdLife, opperden Amerikaanse onderzoekers dat bestrijdingsmiddelen roofvogels geleidelijk onvruchtbaar maakten. Voorjaar 1963 werd in Cambridge een Europese roofvogelconferentie belegd. Op die bijeenkomst werd de miserabele situatie geïnventariseerd waarin roofvogels in ons werelddeel toen verkeerden (Zweeres 1963). Bij de interpretatie van Figuur 1 moeten we ons realiseren dat er aan het begin van de jaren zestig van de vorige eeuw al veel mis was. Onze natie had toen het voorjaar 1960 achter de rug, het jaar dat landbouwers een omvangrijke vergiftigingsactie tegen vogels ondernamen. Daarbij kwamen tenminste 27.000 individuen om, waaronder veel roofvogels en ook Bruine Kiekendieven (Zweeres 1963).

Uit Figuur 1 blijkt dat na de bijna vier maanden durende en ongewoon strenge winter van 1962/63 het aantal per winter waargenomen Bruine Kiekendieven verder daalde tot minder dan 10 individuen per seizoen, zo weinig dat (eventuele) invloeden van de afsluiting van het Haringvliet in november 1970 en die van de Grevelingen in mei 1971 op de presentie van de soort 's winters niet te meten waren. Landschappelijk hadden die milieuschokken grote gevolgen. Met de uitgestrekte getijdenslikken en de riet- en biezenvelden was het gedaan. En op het voorgoed droogvallende buitendijkse gebied kwam verruiging op gang, met in het kielzog bosvorming. De langs het Hollands Diep en in de Biesbos gelegen productiegrienden schoten door tot wilgenbossen. Ook binnendijks kregen de Bruine Kieken te maken met een verandering in de structuur van voedselgebieden. In het kader van zowel in de Hoeksche Waard als op Goeree-Overflakkee in uitvoering zijnde ruilverkavelingen werden veel bospercelen aangeplant. Op Putten zorgde de aanleg van het recreatiegebied de Bernisse met aanhorigheden voor een forse uitslag op de bebossingsbarometer. De geringe presentie van Bruine Kiekendieven duurde voort tot de winter van 1975/76 waarna - parallel aan de groei van de broedvogelpopulatie in de noordelijke delta, in Nederland en in Europa - ook het aantal wintervogels toenam. BirdLife (2004) spreekt over een 'moderate increase overall' tussen 1970 en 1990. Tussen 1989/90 en 1993/94 viel de winterpresentie verder terug (Figuur 1). Weliswaar nam in die periode ook de landelijke broedpopulatie af (Bijlsma *et al.* 2001), maar een waarneming op de Scheelhoek op 5 januari 2008 deed het idee postvatten dat toen ook een ander aspect kon gaan spelen.

Op 5 januari 2008 zagen Jules Philippona en ik namelijk tijdens het waarnemen van arriverende Bruine Kiekendieven op hun slaapplek de Scheelhoek hoe een Buizerd *Buteo buteo* zich te goed deed aan het kadaver van een Grauwe Gans *Anser anser*. Aan weerszijden, ieder op minimaal een meter afstand, wachtten 2 Bruine Kiekendieven,

een adult wijfje en een juveniel. Ze ondernamen geen poging om via machtsvertoon de Buizerd te verjagen. Bijlsma *et al.* (2001) vermelden dat voor overwinterende Bruine Kieken aas een belangrijke voedselbron vormt. Zou het kunnen zijn dat - als gevolg van de aantalgroei annex areaaluitbreiding van de winterpopulatie van de als voedselconcurrent dominerende Buizerd - de noordelijke Delta voor overwinterende Bruine Kiekendieven aan aantrekkelijkheid heeft ingeboet?

Hoe dan ook, het ziet ernaar uit dat het aantal in de noordelijke Delta overwinterende Bruine Kiekendieven de laatste jaren op niet meer dan 10-15 individuen komt. Deze vogels concentreren zich in de gebieden rond het westelijk bekken van het Haringvliet, op Tiengemeten, rond de Spuimond, de Scheelhoek, de Koudenhoek onder Goedereede, de Kwade Hoek en in de randgebieden van de westelijke Grevelingen. De Scheelhoek is een belangrijke slaappleaats. Mogelijk is er ook een slaappleaats op Tiengemeten, waar Rob Burgmans en auteur op 16 januari 2008 vier individuen aantreffen, een adult wijfje en drie juvenielen. Ook al omdat dit najaar 2007 een groot deel van het eiland is geïnundeerd en dus aantrekkelijker is geworden voor overwinterende Bruine Kieken, ben ik van plan om de komende tijd daar 's winters meer naar Bruine Kiekendieven te kijken, ook naar een eventuele slaappleaats. Hopelijk in een volgende bijdrage daarover meer, samen met ervaringen op (de) slaappleaats(en) en over geslachtsverhoudingen.

Volwassen Bruine Kiekendief met een pas gevangen pul van een Grauwe Gans, Oostvaardersplassen, 17 april 2007 (Frank de Roder). *Adult male Marsh Harrier with just captured gosling of Greylag Goose, Oostvaardersplassen, 17 april 2007.*

Summary

Ouweneel G.L. 2008. Wintering Marsh Harriers *Circus aeruginosus* in the northern delta of the SW Netherlands since the 1950s. *De Takkeling* 16: 124-129. Based on birding trips and midwinter censuses in the northern delta of the southwestern Netherlands since the early 1950s, the average number of Marsh Harriers seen per trip in November-February inclusive is used to outline the trend in wintering numbers for the past 50 years. In the 1950s, most trips produced some Marsh Harriers, although rarely more than three birds in all. A steep drop in numbers was noted in the 1960s and early 1970s, coinciding with the use of organochlorines in farming (including abuse of pesticides to deliberately poison birds). After persistent pesticides had been banned, numbers increased again in the late 1970s, 1980s and early 1990s. This increase runs in parallel with the increase of the breeding population. The subsequent decline into the 2000s may be partly caused by some decline in the breeding population. It is hypothesised that increased food competition with Buzzards *Buteo buteo* may also play a role; the latter species has expanded its breeding range (including the colonisation of wetlands) and has shown a marked increase in numbers. Where the species occur in sympatry, Buzzards are dominant.

Literatuur

- Beusekom G. van, Kooymans F.P.J., Rutten M.G. & Tinbergen N. 1930. Het Vogeleiland. Schoonderbeek, Laren.
- Bijlsma R.G., Hustings F. & Camphuysen C.J. 2001. Algemene en schaarse vogels van Nederland (Avifauna van Nederland 2). GMB Uitgeverij/KNNV Uitgeverij. Haarlem/Utrecht.
- BirdLife International. 2004. Birds in Europe: population estimates, trends and conservation status. BirdLife International, BirdLife Conservation Series No. 12. Cambridge.
- Commissie voor de Nederlandse Avifauna. 1970. Avifauna van Nederland. Lijst van de in Nederland waargenomen vogelsoorten en hun geografische vormen. Brill, Leiden.
- Eykman C., Hens P.A. & van Heurn F.C. 1936-1949. De Nederlandsche Vogels I-III. Wageningsche Boek- en Handelsdrukkerij, Wageningen.
- Lathouwers R. 1955. Slikken Goudswaard. Rapport.
- Lebret T. 1961. De vogelbevolking van de Biesbosch in de loop van het jaar. In: Verhey C.J. (red.), De Biesbosch, land van het levende water: 167-212. Thieme & Cie, Zutphen.
- Linden, A. van der, Ouweneel, G.L. & A. Verkerk. 2007. Wintertelling roofvogels in de Hoeksche Waard. *Sterna* 52: 6-11.
- Ouweneel G.L. 2008. Is het nieuwe Tiengemeten voor vogels ondanks de doordachte opzet toch een milieugok? *De Levende Natuur* 109: 27-30.
- Vergeer J.W. 2008. Project Monitoring Wintervogels Zuid-Holland. Nieuwsbrief 2007/08(6).
- Verkerk J. 2008. Roofvogeltelling januari 2008. In *Vogelvlucht* 18, maart 2008.
- Voous K.H. 1962. Roofvogels in de lucht: hoe lang nog? *Vogeljaar* 10: 424-428.
- Zweeres K. 1963. De roofvogelconferentie van Cambridge. *Vogeljaar* 11: 67-80.
- Zweeres K. 1963. Het opzettelijk vergifigen van roofvogels is heel gewoon. *Vogeljaar* 11: 94-98.

Adres: Lijster 17, 3299 BT Maasdam.